

İNSANİ GELİŞİMİŞLİK VE BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ: OIC ÜLKELERİ ÜZERİNDE BİR ANALİZ

Esra BALCI¹

Seyran ÖZCAN²

ÖZET

Birleşmiş Milletler Gelişme Programı (UNDP) tarafından her yıl, yıllık İnsani Gelişme Raporu sunulmaktadır. İnsani Gelişme ile Ekonomik Büyüme arasında bir ilişkinin var olup olmadığı, varsa nasıl ve ne derece bir ilişki olduğu hakkında incelemeler yapılabilmektedir. Yapılan alan yazın araştırmasına göre bugüne kadar OIC ülkelerinin insani gelişme ile büyüme arasındaki ilişkiye dair uzun dönemli ampirik bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmada, OIC ülkelerinin 2005-2017 yılları arası panel verileri kullanılarak İnsani Gelişmişlik Endeksleri ile Büyüme arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Çalışmada öncelikle 57 üye ülkeden Suriye, Türkmenistan ve Somali ülkelerinin verileri eksik olması dolayısıyla çıkarılmış olup çalışmada toplamda 54 ülke verileri analize tabi tutulmuştur. Böylece analiz sonuçları daha güvenilir ve sağlıklı yorumlanabilmektedir. OIC ülkeleri verileri ile yapılan analiz sonuçlarına göre insani gelişme ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişkiye ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Ekonomik büyüme, OIC ülkeleri, İnsani Gelişme Endeksi (İGE)

ABSTRACT

The United Nations Development Program (UNDP) annually presents the annual Human Development Report through which development level for the countries can be measured. There is an imminent relationship between Human Development and Economic Growth at several society levels. Due to the lack of long-term empirical investigation of the such significant relationship: this paper aims to study the relationship between Economic Growth and Human Development. In the current paper, the relationship between Human Development Index (HDI) and Economic Growth were analyzed using panel data of OIC countries between 2005-2017. The study analyzed 54 OIC member countries, and Syria, Turkmenistan and Somalia were excluded from analysis due to the lack of relevant data. Results of the paper shows that there is a significant relationship between Economic Growth and Human Development in OIC countries.

Key Words: Economic Growth, OIC country, Human Development Index (HDI)

¹İstanbul Üniversitesi-SBE-İslam İktisadi ve Finansı Doktora- balciesraa@gmail.com

²İstanbul Üniversitesi-SBE-İslam İktisadi ve Finansı Doktora- syrn.ozcn@gmail.com

1. GİRİŞ

Ekonomik büyüme ve buna etki eden faktörlere ilişkin ilgi ve çalışmalar, geçmişten günümüze gerek gelişmiş ülkeler gerekse de az gelişmiş ya da gelişmekte olan tüm ekonomiler için her zaman önemli olmuştur. Büyümeyi açıklayan pek çok faktör söz konusudur. Geçmişte ekonomiler daha çok sermaye stoku ile büyümeyi hedeflerken günümüzde; sadece sermaye stokunun yeterli olmadığı, ekonomiler tarafından, beşeri sermaye, yenilik, teknoloji, eğitim, sağlık, finansal piyasalar, demokrasi gibi pek çok faktörün de dikkate alınması gerektiği ve bu alanlarda çalışmalar ve doğru politikalar uygulanması gerektiği anlaşılmıştır. 2000 yıllarına doğru ise Birleşmiş Milletler tarafından her yıl yayımlanan “Kalkınma Raporu” ile ülkelerin insani gelişme düzeyleri belirlenmektedir. Söz konusu rapor, toplumların, insani değerlere ve insanların temel gereksinimlerine ulaşip ulaşmadıklarını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda toplumların, okullaşma, doğumda yaşam beklentisi, sağlık gibi verilerinden elde edilen endeksler hesaplanarak insani gelişmişlik endeksi oluşturulur. Ve söz konusu insani gelişmişlik endeksine göre ülkelerin insani gelişme düzeyi belirlenerek düşük, orta, yüksek ve çok yüksek gelişmişlik olarak sınıflandırılır. Öte yandan araştırmacılar da, toplumların yaşam kalitelerinin büyümeye ne derece etki ettiğini ortaya koymaya çalışmaktadırlar.

Bu çalışmada, ilk bölümde OIC ülkeleri olarak bilinen, İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) ve söz konusu teşkilata üye ülkeler hakkında kısaca bilgilere yer verilmiştir. Ardından ekonomik büyüme, büyüme modelleri, insani gelişme ve buna etki eden faktörler ile insani gelişme endeksinin nasıl hesaplandığına ilişkin açıklamalara değinilmiştir.

Daha sonra çalışmanın üçüncü bölümünde insani gelişme ile büyüme arasındaki ilişkiye dair alan yazın taraması yapılmıştır. Bu konuda yapılmış olan çalışmaların sonuçlarında genel olarak ekonomik büyüme ve insani gelişme arasında olumlu bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Ancak OIC ülkelere ilişkin herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu bağlamda bu çalışmanın son bölümünde İslam ülkelerinde insani gelişmişlik düzeyinin sınıflandırılması yapılmış olup GSYİH ve İGE değişkenleri kullanılarak bu güne kadar yapılmış olan çalışmalar ile aynı sonuca ulaşılması beklenmiştir.

Son bölümde ise OIC ülkelerinden seçilmiş ülkeler üzerinde bazı beşeri sermaye unsurları açıklayıcı değişkenler olarak, GSYİH ise açıklanan değişken olarak alınmış olup panel verilerle söz konusu İslam ülkelerinde insani gelişmişlik ile büyüme arasındaki ilişki incelenmiş ve ulaşılan ampirik bulgulara yer verilmiştir.

2. OIC ÜLKELERİ, EKONOMİK BÜYÜME VE İNSANİ GELİŞME

2.1. OIC (İslam İşbirliği Teşkilatı) Yapısı ve Üye Ülkeler

İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) 21 Ağustos 1969 tarihinde İsrail'in işgali altında bulunan Kudüs'teki, Al-Aksa Mescidi'nin yakılmasının İslam dünyasında uyandırdığı tepki üzerine, 22–25 Eylül 1969 tarihlerinde Rabat'ta ilk kez düzenlenen İslam Zirve Konferansında alınan bir kararla, İslam dünyasının hak ve çıkarlarını korumak, üye devletler arasında işbirliği ve dayanışmayı güçlendirmek amacıyla kurulmuştur. Afganistan, Arnavutluk, Azerbaycan, Bahreyn, Bangladeş, Benin, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Brunei, Burkina-Faso, Cezayir, Cibuti, Çad, Endonezya, Fas, Fildişi Sahili, Filistin, Gabon, Gambiya, Gine, Gine Bissau, Guyana, Irak, İran, Kamerun, Katar, Kazakistan, Kırgızistan, Komorlar, Kuveyt, Libya, Lübnan, Maldivler, Malezya, Mali, Mısır, Moritanya, Mozambik, Nijer, Nijerya, Özbekistan, Pakistan, Senegal, Sierra Leone, Somali, Sudan, Surinam, Suudi Arabistan, Tacikistan, Togo, Tunus, Türkiye, Türkmenistan, Uganda, Umman, Ürdün, Yemen, Suriye (Üyeliği 14-15 Ağustos tarihlerinde düzenlenen 4. Olağanüstü İİT Zirvesi'nde askıya alınmıştır.) olmak üzere 57 üye ülkesi bulunmaktadır. (<http://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa>)

2.2. Ekonomik Büyüme

Ekonomik büyüme, reel milli gelirin uzun dönemde artması yani üretim miktarındaki artış olarak tanımlanmaktadır. Bir ülkedeki üretim miktarındaki artışı gösteren önemli bir değişken ise Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'daki (GSYİH) değişimlerdir (Turan, 2008). Ortalama büyüme hızıyla yıllık büyüme hızı verileriyle ekonomik büyüme hesaplanmaktadır. Ortalama büyüme hızı, reel GSYİH' deki artışı ölçmektedir.

Ekonomik büyüme modelleri, dışsal ekonomik büyüme modelleri ve içsel ekonomik büyüme modelleri olarak iki temel gruba ayrılmaktadır. Dışsal büyüme teorileri, büyümeyi ekonominin iç dinamiklerinden farklı değişkenlerle açıklamaktadır ve gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümenin dış borçlanma ile olacağını savunmaktadırlar. İçsel ekonomik büyüme teorilerinin temelleri ise Romer (1986) ve Lucas (1988) tarafından oluşturulmuş, daha sonra da beşeri sermaye ve bilgi birikimini ön plana çıkaran çalışmalara yoğunlaşmışlardır. İçsel büyüme modelinin Neoklasik Büyüme Teorisinden farklılaştığı nokta; ekonomik büyümenin ekonomik sistemin kendi iç işleyişindeki faktörlerin etkileşimiyle içsel olarak gerçekleşmesidir (Ercan, 2002). İçsel büyüme modelleri devletin ekonomideki önemini ortaya koymaktadır.

İçsel ekonomik büyüme modelinde büyümenin motoru Nüfus artışı ve beşeri sermaye birikimini ele alanlar, teknolojik gelişmeyi piyasa güçlerinin yönlendirdiği girişimci kararlarına bağlayanlar ve kamunun rolünü inceleyenler ve bu rolü büyümenin bağımsız değişkeni olarak ele alanlar tarafından açıklanmaya çalışılmıştır (Ehrlich, 1990)

2.3. İnsani Gelişme ve Etki Eden Faktörler

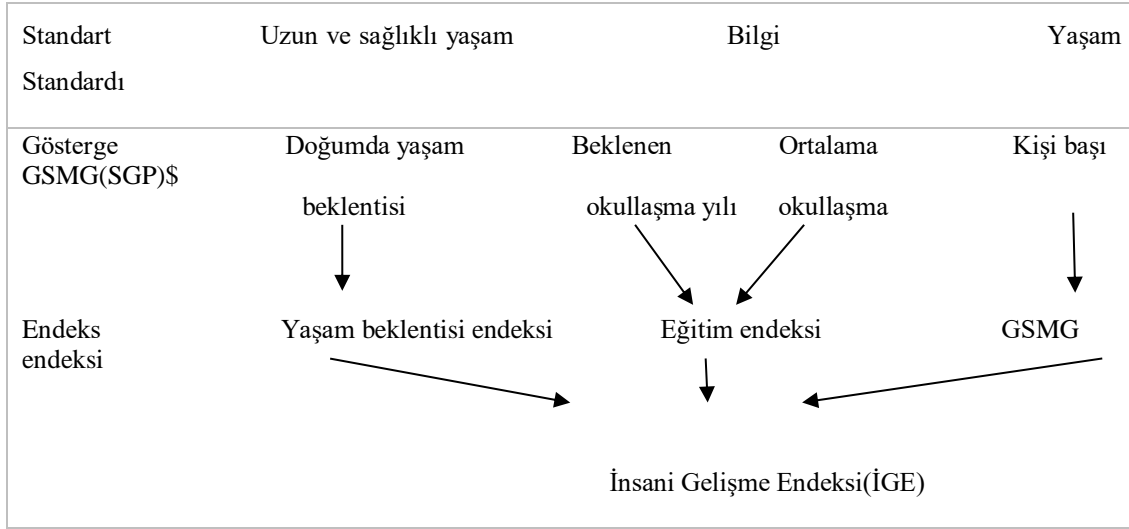
İnsani gelişme; insan kaynaklarının gelişimini, bir takım insani değerleri ve insanların temel gereksinimlere ulaşmasını hep birlikte değerlendirmektedir (Demir, 2006). İnsani gelişme kavramını ilk kez 1990 yılında İnsani Gelişme Raporu yayınlayan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) kullanmıştır. Her yıl yayınlanan bu raporlarda ülkelerin gelişmişlik düzeylerini ortaya koyan insani gelişme göstergeleri yer almaktadır. Yayınlandığı yıldan insan merkezli gelişmeye dikkat çekilmiş (UNDP, 1995) ve daha sonraki İGR'lerde bu vurgu devam etmiştir. Raporlardaki her yıl yenilenen insani gelişme göstergeleri, 175'ten fazla ülkenin gelişmelerini temeli insan olan bir bakış açısıyla ölçen bir endekstir (UNDP, 1998). İGE ülkeler arasındaki refah ve yaşam standardını açıklamayı kolaylaştırmıştır (Günsoy, 2005).

2.4.İnsani Gelişmişlik Endeksi Göstergeleri ve Hesaplaması

İnsani Gelişme Endeksi, İnsani Gelişme Raporlarında insani gelişmeyi ölçmeyi amaçlayan endekslerden biridir ve gelişmişlik düzeyinin ekonomik göstergesi olarak refah seviyesi, sosyal anlamda ise sağlık ile eğitim düzeyinin tamamı göz önüne alınarak hesaplanır. Refah standardı İGE'ne göre insanları tatmin edebilecek bir yaşam için gerekli olan kaynaklara ulaşımı kapsarken (Doğan ve Gürler, 2013), sağlık standardı sağlıklı ve uzun bir hayat ve eğitim standardı ise bilgi edinebilmeyi tanımlamaktadır (Güvenen, 1992).

1990-2010 yılları arasında İGE hesaplamasında kullanılan doğumda beklenen ortalama ömür sağlık değişkeni, yetişkinlerde okur-yazarlık oranı ve brüt okullaşma oranı eğitim değişkeni ve satın alma gücü paritesine göre uyarlanmış Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) 'da gelir değişkeni olarak alınmıştır. 2010 yılı raporu İGE hesaplamasında söz konusu eğitim, sağlık ve gelir boyutları aynı kalıp, bu boyutlardan gelir ve eğitimi ölçmek için kullanılan ölçütler doğumda beklenen yaşam süresi, beklenen okullaşma yılı, ortalama okullaşma yılı ve kişi başına Gayri Safi Milli Gelir (GSMG) olarak güncellenmiştir.

İGE hesaplanmasında 1990 yılından 2010 yılına kadar kullanılan göstergeler değişmemesine rağmen hesaplama yönteminde rapor yıllarına göre değişiklikler bulunmaktadır. 2010 yılı İGE raporunda hem göstergeler hem hesaplamaların her ikisinde de değişikliğe gidilmiştir. Şekil 1'de 2010 yılına göre güncellenmiş İGE endeksinin oluşumu gösterilmektedir.

Şekil 1: İnsani Gelişme Endeksi (İGE) (2010)

Kaynak: http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdi_training.pdf

IGE endeksi; yaşam beklentisi endeksi, eğitim endeksi ve GSMG endeksinin hesaplanması ile elde edilmektedir. Bu üç endeksin geometrik ortalama İGE endeks değerini vermektedir. İGE endeksi 0 ile 1 arasında değer almaktadır. Ülkelerin İGE değer yükselmesi yani 1'e yakın olması insani gelişmişlik seviyelerinin de arttığını gösterirken, 0' a yakın değer ise insani gelişmişlik düzeyinin düşük olduğunu ifade etmektedir (Hicks, 1997). Birleşmiş milletler de ülkeleri İGE değerlerine göre çok gelişmiş, gelişmiş, orta düzey gelişmiş ve az gelişmiş olacak şekilde gruplara ayırmıştır. (Başar ve diğerleri, 2015). İGE endeksinin alt endeksleri olan eğitim, sağlık ve gelir ile ilgili endekslerinin hesaplanmasında kullanılan minimum ve maksimum değerler Tablo 1' de gösterilmiştir.

Tablo 1: İGE'ye İlişkin Alt Endekslerin Hesaplanmasında Kullanılan Maksimum ve Minimum Değerler (2010)

Endeks	Maksimum	Minimum
Doğumda Beklenen Yaşam Süresi (Yıl)	20	83.2
Beklenen Okullaşma Yılı	0	20.6
Ortalama Okullaşma Yılı	0	13.2
Kişi Başı GSMG (PPP ABD \$)	163 Dolar	108.211 Dolar
Birleştirilmiş	Geometrik Ortalama	

Kaynak: UNDP

3. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Abraham and Ahmed (2011) çalışmalarında Nijerya'nın 1975-2008 yılları arasındaki GSYİH ve İGE verilerini kullanarak ekonomik büyümenin, insani gelişme endeksi ile negatif ama kısa vadeli anlamsız bir ilişki olduğu tespit edilmiştir bununla birlikte uzun vadeli ilişki için katsayı anlamlı çıkmıştır.

Grubaugh (2015) çalışmasında 1980-2010 yılları arasında beşer yıllık dönemler halinde, 83 ülke, 13 değişkenle toplam 483 gözlem kullanmıştır. Kişi başına GSYİH'nin ekonomik büyümesi, İnsani Gelişme Endeksi (İGE) bir büyüme modelinin tahminleriyle karşılaştırılmaktadır.

Mukherjee ve Chakraborty (2010) son 20 yılda 1983, 1993, 1999-00 ve 2004-05 olmak üzere dört zaman dilimini kullanarak 28 Hindistan eyaletindeki ekonomik büyüme ve insani gelişme arasındaki ilişkiyi analiz edilmektedir. Kırsal - kentsel farklılığın insani gelişmedeki başarısını anlamak için İnsani Gelişme Endeksi, kırsal ve kentsel alanlar için her bir eyalet de ayrı ayrı oluşturulmuştur. Çalışmada kişi başına düşen gelirin insan refahına dönüşmediğine varılmış ve insani gelişmişlik başarısının altında yatan faktörleri (kişi başına düşen gelir dışında) belirlemek için daha fazla araştırma yapılması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Nartgün ve diğerleri (2013) çalışmalarında, Avrupa Birliğine üye, aday ve aday adayı ülkelerin İnsani Gelişim İndeksi değerlerini dikkate alarak karşılaştırmalar yapmıştır. Türkiye'nin bu ülkeler arasındaki yerini tespit eden çalışmada betimsel bir analiz yöntemi kullanılmıştır. AB'ye üye ülkelerin diğerlerine nispeten indeks değerlerinin yüksek olduğu, Türkiye'nin aday ve aday adayı ülkeler arasında eğitim indeksinin daha düşük olduğu sonucuna varılmıştır.

Ramirez ve diğerleri (1998), 1970- 1992 dönemi için ülkeler arası istatistiklerle ekonomik büyümeden insani gelişmişliğe ve insani gelişmişlikten ekonomik büyümeye doğru ekonomik büyüme ve insani gelişmişlik arasındaki bağlantıları incelemişlerdir. Çalışmada; ekonomik büyüme ile insani gelişmişlik arasında güçlü bir bağlantı olduğu ve büyümenin insan yaşam kalitesini yükseltmek gibi kalkınma planı hedeflerine ulaşmak amacıyla sürdürülmesi gerektiği belirtilmiştir.

Tıraş ve Ağır (2018) çalışmalarında İslam işbirliği teşkilatına üye ülkelerin 2016 İnsani Gelişme Endeksi ve alt grup göstergeleri açısından bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Buna göre, ülke sıralaması yapılmış ve Türkiye insani gelişme endeksi bakımından 71. Sıradan yer almıştır. Türkiye'nin insani gelişim açısından daha üst basamaklarda yer alabilmesi için eğitim ve sağlık alanlarındaki yatırımların arttırılması önerilmektedir.

Ucan ve Koçak(2018)'in çalışmalarında Türkiye ve Almanya, ABD, Norveç ve İtalya gibi insani gelişme endeksi yüksek olan ülkelerin 1990-2015 yılları verilerini

kullanarak panel veri analizi yapmışlardır. Eğitim düzeyi, ortalama yaşam beklentisi ve sağlık endeksini içine alan insani gelişme endeksi verileri kullanılarak, büyüme oranı arasındaki ilişkiyi incelemiş ve milli gelir ile diğer değişkenler arasında uzun dönemli ilişki tespit edilmiştir.

4. İNSANİ GELİŞMİŞLİK VE BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ: OIC ÜLKELERİ ÜZERİNDE BİR ANALİZ

4.1. Amaç, Kapsam ve Veri Seti

Bu çalışmanın amacı İslam İşbirliği Teşkilatı (OIC) üye ülkelerinin 2005-2017 yılları arası verileri kullanılarak insani gelişmişlikleri ile ekonomik büyümeleri arasında bir ilişkinin olup olmadığını incelemektir.

Çalışma, İslam İşbirliği Teşkilatı (OIC) üyesi olan toplam 57 ülkeden 54'nün 2005-2017 yılları arası verilerini kapsamaktadır. Teşkilat üye ülkelerinden, Türkmenistan ve Somali veri eksikliğinden dolayı, Suriye ise üyeliğinin 4. Olağanüstü İİT Zirvesi'nde askıya alınması sebebiyle çalışma dışında bırakılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler tablolar şeklinde sunulmuştur.

Tablo 2: OIC Ülkeleri 2005-2017 Yıllarına İlişkin Ortalama Kişi Başına GSYİH (USD)

ÜLKE	ORT	ÜLKE	ORT
Katar	71719,18	Nijerya	2267,32
Kuveyt	40892,26	Sudan	1826,33
Birleşik Arap Emirlikleri	40740,70	Özbekistan	1446,13
Brunei	36519,34	Komorlar	1357,95
Bahreyn	22018,67	Cibuti	1346,58
Suudi Arabistan	20076,76	Kamerun	1341,85
Umman	17816,00	Fildişi Sahili	1276,05
Türkiye	10447,15	Senegal	1270,80
Kazakistan	9105,02	Yemen	1166,44
Malezya	8951,56	Moritanya	1152,10
Libya	8921,66	Pakistan	1142,44
Gabon	8490,00	Kırgızistan	983,44
Lübnan	7880,16	Çad	878,80
Maldivler	7525,26	Bangladeş	862,54
Surinam	7381,82	Benin	786,23
İran	5703,26	Tacikistan	755,54
Azerbaycan	5248,88	Gambiya	751,35
Cezayir	4448,78	Mali	716,61
Irak	4074,06	Gine	646,75
Arnavutluk	4009,21	Uganda	585,00
Tunus	3904,71	Burkina Faso	580,37

Ürdün	3573,93	Gine-Bissau	576,02
Guyana	3288,43	Togo	538,35
Endonezya	2923,61	Afganistan	525,55
Fas	2832,92	Mozambik	480,49
Mısır	2421,79	Sierra Leone	476,73
Filistin	2380,38	Nijer	351,16

Kaynak: <http://www.sesric.org/> veri tabanından derlenmiştir.E.T:19.01.2019

Tablo 3: OIC Ülkeleri 2005-2017 Yıllarına İlişkin Ortalama İGE

ÜLKE	ORT	ÜLKE	ORT
Birleşik Arap Emirlikleri	0,85	Guyana	0,63
Brunei	0,85	Tacikistan	0,63
Katar	0,84	Fas	0,63
Suudi Arabistan	0,82	Bangladeş	0,56
Bahreyn	0,81	Pakistan	0,53
Kuveyt	0,79	Kamerun	0,52
Umman	0,79	Nijerya	0,50
Kazakistan	0,78	Moritanya	0,50
Malezya	0,77	Yemen	0,49
İran	0,76	Uganda	0,49
Lübnan	0,75	Komorlar	0,48
Arnavutluk	0,75	Benin	0,48
Türkiye	0,74	Sudan	0,47
Azerbaycan	0,74	Senegal	0,47
Ürdün	0,73	Togo	0,47
Cezayir	0,73	Afganistan	0,46
Libya	0,73	Fildişi Sahili	0,45
Tunus	0,72	Cibuti	0,45
Surinam	0,70	Gambiya	0,44
Maldivler	0,68	Gine-Bissau	0,43
Filistin	0,68	Gine	0,42
Gabon	0,67	Mozambik	0,41
Özbekistan	0,67	Mali	0,40
Mısır	0,67	Sierra Leone	0,39
Endonezya	0,67	Burkina Faso	0,38
Irak	0,66	Çad	0,37
Kırgızistan	0,65	Nijer	0,32

Kaynak: <http://www.sesric.org/> veri tabanından derlenmiştir.E.T:19.01.2019

Tablo 4: OIC Ülkelerinin İGE' ye Göre Sınıflandırılması

DERECELENDİRME	İGE SINIFLANDIRMA ÖLÇÜTÜ ³	OIC ÜLKELERİ
ÇOK YÜKSEK	$IGE \geq 0,800$	5 Ülke
YÜKSEK	$0,700 \leq IGE \leq 0,799$	14 Ülke
ORTA	$0,550 \leq IGE \leq 0,699$	12 Ülke
DÜŞÜK	$IGE \leq 0,549$	23 Ülke

OIC ülkeleri, insani gelişme endeksi verilerine göre çok yüksek, yüksek, orta ve düşük gelişmişlik düzeyi şeklinde sınıflandırılmıştır. Buna göre teşkilata üye 54 ülkeden sadece beşi çok yüksek gelişmişlik düzeyine ulaşmıştır. Bunlar en yüksekten başlanarak sırasıyla; Birleşik Arap Emirlikleri, Brunei, Katar, Suudi Arabistan ve Bahreyn'dir. Yüksek gelişmişlik düzeyinde 14, orta düzeyde 12 ve düşük düzeyde 23 ülke sınıflandırılmıştır. Söz konusu ülkelerin hangileri olduğu Tablo 3'de görülmektedir.

Tablo 5: Değişkenlerin Tanımlanması

Değişkenler	Modelleme	Açıklama
Açıklanan (Bağımlı) değişken	LOGGDP	Logaritmik kişi başına gelir
Açıklayıcı (Bağımsız) değişken	LOGHDI	Logaritmik insani gelişme endeksi

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Değişkenlerin verileri arasında hem nicel büyüklük olarak büyük bir fark olmasından hem de durağan hale getirilebilmeleri dolayısıyla logaritmaları alınarak tam logaritmik model olarak analize tabi tutulmuşlardır. Bağımlı değişken olarak logaritması alınmış GSYİH, bağımsız değişken olarak ise logaritması alınmış İGE seçilmiştir.

Çalışmadaki değişkenlere ait veriler OIC⁴, SESRIC DATA⁵'dan elde edilmiş olup verilere ilişkin tüm analizler EVIEWS 8.1 paket programı ile yapılmıştır.

³ İGE Sınıflandırma ölçütü <http://www.tr.undp.org> adresinden 2018 İGE İstatistiksel raporundan alınmıştır.E.T.22.01.2019

⁴Organisation of IslamicCooperation (OIC)

⁵The Statistical, EconomicandSocialResearchand Training CentreforIslamicCountries (SESRIC)

Yapılan alın yazın araştırmasında da görüldüğü üzere, İnsani Gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen pek çok akademik çalışmada pozitif yönde bir neticeye ulaşılmıştır. Bu bağlamda, bu çalışmada da beklenti pozitif sonuç elde etme yönündedir.

H1: İnsani Gelişme ve Ekonomik Büyüme arasında ilişki vardır.

4.2. Modelde Kullanılan Yöntem ve Bulgular

Gujarati (2004: 25)'ye göre, ekonometrik incelemelere konu olan veriler; zaman serileri, kesit veriler ve panel verileri şeklinde olabilmektedir.

Çalışmada, 54 ülkenin 13 yıllık, toplamda 702 gözlemden oluşan panel veri kullanılmıştır. İnsani gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkin tahmininde kullanılan açıklayıcı değişken olan insani gelişmeyi temsil eden; İnsani Gelişme Endeksi (İGE), açıklanan değişken olarak büyümeyi temsil eden; GSYİH değişkenlerinin öncelikli olarak durağanlıkları sınanmıştır. Bunun için ADF ve Levin, Lin &Chu testleri uygulanmıştır. Her iki test sonucunda da değişkenler sabitsiz ve trendsiz durağanlık göstermiştir. Modeldeki değişkenler arasında uzun dönemde herhangi bir etkileşimin olup olmadığı, varsa ne yönde olduğu, Granger'in nedensellik testi ile incelenmiştir. Ayrıca Pedroni Eşbütünleşme testi de uygulanmıştır.

4.2.1. Birim Kök Testleri

Çalışmadan sağlıklı neticelerin alınabilmesi dolayısıyla analize tabi tutulan verilerin birim kök içermemesi, başka bir ifade ile durağan olması durumunun sınanması için ADF - FisherChi-Square ve Levin, Lin &Chu birim kök testleri uygulanmıştır.

Tablo 6: ADF - FisherChi-Square ve Levin, Lin &Chu Birim Kök Test Sonuçları

Metod	Değişkenler	Gözlem Sayısı	İstatistik	Olasılık
ADF - FİŞER CHİ-SQUARE	LOGGDP	702	197.232	0.0000
	LOGHDI	702	135.822	0.0363
LEVİN, LİN & CHU TEST	LOGGDP	702	10.7966	0.0000
	LOGHDI	702	230.320	0.0000

Tablo 6’da görüldüğü üzere her iki metodla yapılan analiz sonuçlarında olasılık değerleri 0.05 anlamlılık düzeyinden küçük çıkmıştır. Dolayısıyla denilebilir ki; her iki test sonucuna göre de modeldeki değişkenler durağan bir yapıya sahiptir. Başka bir ifade ile birim kök içermemektedirler.

4.2.2. Pedroni Eşbütünleşme Testi

Pedroni testi, yatay kesit bağımlılığı yoktur varsayımıyla panel veri analizinde eşbütünleşme sınanmasında kullanılmaktadır. Analiz sonucunda toplamda 11 test sonucunun anlamlılık değerlerini vermektedir. Pedroni testi hipotezlerine göre:

H_0 =Eşbütünleşme yoktur.

H_1 = Eşbütünleşme vardır.

Tablo 7: Pedroni Eşbütünleşme Test Sonuçları

	İSTATİSTİK	ANLAMLILIK	WEİGHTE İSTATİSTİK	ANLAMLILIK
PANEL V	2.771219	0.0028		
PANEL RHO	-0.188615	0.4252	1.261161	0.1036
PANEL PP	-1.605891	0.0541	-1.352235	0.0882
PANEL ADF	-2.874419	0.0020	-3.731758	0.0001
GRUP RHO	2.361285	0.9909	-4.993665	0.0000
GRUP PP	-3.375217	0.0004		
GRUP ADF	-4.271281	0.0000		

Tablo 7’ye bakıldığında pedroni eşbütünleşme varsayımı toplam 6 testte H_0 red edilip alternatif hipotez kabul edilir. Bu bağlamda Grup ADF, Grup PP, Panel ADF, Panel V, ile WEİGHTE istatistiğinin 2 sonucu olmak üzere toplamda 6 sonuç anlamlı bulunmuştur.

Bu durumda OIC ülkeleri verileri ile yapılan test sonuçlarına göre, uzun dönemde insani gelişme ile büyüme arasında anlamlı bir ilişki olduğu kabul edilir. Değişkenler arasında uzun dönemdeki ilişkinin sapsız katsayı tahmini için ayrıca FMOLS (Full Modified Ordinary Least Square) testi uygulanmıştır. Yapılan FMOLS testi sonucuna göre de insani gelişme ve ekonomik büyüme arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu ortaya konmuştur.

4.2.3. Granger Nedensellik Testi

Granger nedensellik analizi değişkenler arasındaki nedenselliğin yönünü ekonometrik açıdan açıklamada kullanılan bir testtir. Granger nedensellik testi temel varsayımına göre yokluk hipotezinde nedensellik yoktur şeklindedir. Buna göre

yapılacak analizde alternatif hipotez olan; “değişkenler arasında nedensellik vardır” varsayımı araştırılacaktır.

H_0 = Nedensellik yoktur.

H_1 = Nedensellik vardır.

Tablo 8: Granger Nedensellik Test Sonucu

VAR GrangerCausality/BlockExogeneityWaldTests			
Örnekleme: 2005 2017			
Bağımlı Değişken: LOGGDP			
	Chi-sq	df	Prob.
LOGHDI	10.30039	2	0.0058
All	10.30039	2	0.0058
Bağımlı Değişken: LOGHDI			
	Chi-sq	df	Prob.
LOGGDP	9.545183	2	0.0085
All	9.545183	2	0.0085

Tablo 8'e bakıldığında en uygun gecikme uzunluğunda her iki değişkenden de olasılık değerleri 0.05 anlamlılık düzeyinden küçük olduğundan H_0 = Nedensellik yoktur varsayımı red edilip alternatif hipotez olan H_1 = Nedensellik vardır kabul edilir. Bu durumda çalışmaya konu olan OIC ülkelerinin verileri ile yapılan analize göre insani gelişme ile ekonomik büyüme arasında anlamlı ve karşılıklı bir ilişki vardır. Başka bir ifade ile her iki değişken de birbirinin nedenidir.

Şekil 2: Değişkenler arasındaki ilişki

SONUÇ

Birleşmiş Milletler Gelişme Programı (UNDP) tarafından her yıl, yıllık İnsani Gelişme Raporu sunulmaktadır. Söz konusu raporun verileri ile ülkelerin gelişmişlik

düzeyleri hakkında bilgi edinilip ülkeler arası kıyaslamalar yapılabilmektedir. Ancak insani gelişmişlik açısından ki bunun göstergesi olan eğitim, sağlık, kaliteli bir yaşam gibi etkenler göz önüne alınarak, az gelişmiş olan ülkelerin neden az geliştiği ya da çok yüksek insani gelişmişlik düzeyindeki ülkelerin nasıl bu düzeye ulaşabildikleri, bunu etkileyen nedenler araştırılıp çözüm üretilebilmesi için sadece büyüme yeterli değildir. Ya da tam tersi büyüme nedeni de sadece insani gelişme olmayabilir. Büyümeyi etkileyen pek çok faktör olabilir. Diğer taraftan insani gelişme için de gelirdeki büyüme bir amaç değildir. Belki sadece bir araç olarak kabul edilebilir. Bir toplum için insani gelişme artışında; eğitim, sağlık, kişi başına gelirin artması, insan onuruna yaraşır kaliteli bir yaşam gibi göstergeler yanında demokrasi, adalet, eşitlik ve ahlaki açıdan da gelişmişlik önemli olduğu söylenilebilir.

Çalışmada OIC üye ülkelere ilişkin 2005-2017 yılları arasındaki panel veriler kullanılarak İnsani Gelişme Endeksi ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin var olup olmadığı varsa nasıl ve ne derece bir ilişki olduğu hakkında bir araştırma yapılmıştır. Yapılan bir dizi ekonometrik araştırma sonucunda OIC ülkelerinde insani gelişme ile büyüme arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır. Ayrıca yapılan Pedroni Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik testleri sonucunda da uzun dönemde değişkenler arasında anlamlı ilişki söz konusu olduğu ve her iki değişkenin de pozitif yönde birbirinin nedeni olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Bu bağlamda OIC üye ülkelerinden düşük gelişmişlik düzeyindeki ülkeler tarafından eğitime, sağlığa, araştırmaya, geliştirmeye, verimli üretmeye kısacası beşeri sermayeye ne kadar önem verilirse o derece büyümeye de katkı sağlanmış olunacaktır. Ne kadar çok ekonomik büyüme sağlanırsa yine beşeri sermayeye o derece kaynak aktarılacağından insani gelişme düzeyi de yükselecektir denilebilir.

KAYNAKÇA

Abraham, T.W.,Ahmed, U.A. (2011), EconomicGrowthand Human Development Index in Nigeria: An ErrorCorrection Model Approach, International Journal of Administration and Development Studies, University of Maiduguri, Nigeria, Vol. 2, No. 1, pp. 239-254, ISSN: 2141-5226"

Başar, S., Eren, M. ve Eren, M. (2015). Ülkelerin insani gelişmişlik endeksi değişkenlerine göre etkilerinin incelenmesi. International Conference On EurasianEconomies, SESSION 6E: Kalkınma I, 846-854

Demir, S. (2006), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, İnsani Gelişme Endeksi ve Türkiye Açısında Bir Değerlendirme, DPT. Ankara

Dickey, D. A.,and Fuller, W. A. (1981), 'Likelihood Ratio Statistics for Auto regressive Time Series with a UnitRoot', Econometrica, 49(4)

- Doğan, H.G.,& Gürler, Z. (2013). Türkiye'nin insani gelişme endeksinin analitik olarak değerlendirilmesi. İğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 3(2), 69-76.
- Ercan, Y. Nihal (2002), "İçsel Büyüme Teorisi: Genel Bir Bakış", Planlama Dergisi, Özel Sayı, DPT'nin Kuruluşunun 42. Yılı, ss. 129-138
- Grubaugh, S. G. (2015). Economic Growth and Growth in Human Development. Applied Econometric sand International Development 15 (2), 5-16
- Günsoy, G. (2005), "İnsani Gelişme Kavramı Ve Sağlıklı Yaşam Hakkı", ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, s. 35-52
- Güvenen, O. (1992). Bir istatistikçi gözüyle: insanca gelişme raporu. İnsanca Gelişme Birinci Türkiye Konferansı [Rapor], UNDP, Ankara, 7-8 Eylül.
- Hicks, D.A. (1997). TheInequality-Adjusted Human Development Index: A ConstructiveProposal. WorldDevelopment, 25 (8),1283-1298.
- Mukherjee, S.,&Chakraborty, D. (2010). "Is ThereAnyRelationshipBetweenEconomicGrowthAnd Human Development? EvidenceFromIndianStates", MPRA, Paper No. 22997, <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/22997/>, (23.08.2018).
- Ramirez, A; Ranis, G andStewart, F (1998). EconomicGrowthand Human Development. *QEH WorkingPaper Series - QEHWPS18* Number 18
- S Nartgün, MA Kösterelioğlu, M Sipahioğlu(2013)İnsani Gelişim İndeksi Göstergeleri Açısından Ab Üyesi Ve Ab Üyeliğine Aday Ülkelerin Karşılaştırılması,Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi
- Tıraş, H , Ağır, H . (2018). İnsani Gelişmişlik Göstergeleri Açısından İslam İşbirliği Teşkilatı Üye Ülkelerinin Değerlendirilmesi. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 18 (35), 20-40. Doi: 10.30976/Susead.398254
- Turan, Türkan (2008), İktisadi Büyüme Teorisine Giriş, İstanbul, Yalın yayıncılık. http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human_development/_nsani-geli_meendeksleri-ve-goestergeleri--2018-statistiksel-gue.html
- Uçan, O.,& Koçak, E. (2018). İnsani gelişme endeksi ile büyüme ilişkisi: Pedroni eş bütünleşme örneği [Therelationshipbetweenhumandevlopmentindexandgrowth: An example of Pedronicointegration]. Journal of Politics, Economyand Management, 1(2), 55–61.